

Klenoty luhu v nebezpečí

Mladen Kaděra

O unikátnosti tzv. tvrdého luhu v oblasti polesí Soutok na Břeclavsku se toho napsalo mnoho. Nejde ovšem jen o jeho dosavadní existenci jako takovou, ale hlavně o dnešní pohled na celý soubor v naší přírodě zcela výjimečných tamních ekosystémů, v nichž žije řada ve většině Evropy již krajně vzácných živočichů a rostlin, neznámých leckde už dávno vyhynulých. Jak proto pohlížet na nedávný nesouhlas obcí Břeclav a Lanžhot s vyhlášením CHKO Soutok? Takto chránit „Moravskou Amazonii“ by prý bylo brzdou rozvoje regionu. Je ale vůbec přijatelné, že v přírodně dodnes jedinečném koutě nejjižnějšího cípu východní Moravy nelze ani při nejlepší vůli sladit záměry dokonalejší ochrany přírody s regionálním rozvojem? Sporadické druhy zvířat i rostlin tu totiž v posledních letech povážlivým tempem nenávratně mizejí. A to nenávratně, jestliže prostředí většiny luhu pozbude specifické, nezastupitelné stanovištní prvky, kde by proto i šance pro úspěšné reintrodukce byla takřka nulová.

Staré stromy pro budoucnost specializovaných druhů

Značná část faunisticky velmi významných živočišných druhů, zejména pak hmyzu, se zde váže na nejstarší dřevinné organismy, které se tu dodnes uchovaly, hlavně na solitérní staré stromy, převážně duby letní (*Quercus robur*), ale i na jiné dřeviny. Charakteristické druhy však žijí také na starých stromech dosud zcela či úplně zastíněných uvnitř mladších porostů. Společným znakem takových stanovišť je právě jejich stáří, klíčová podmínka setrvalého výskytu populací úzce specializovaných druhů, které v jiném (mladším) materiálu žít nemohou. Uchovat celý komplex takových biotopů je proto velmi důležité, aby toto přírodně velmi bohaté a památné území přetrvávalo i se svými obyvateli do budoucna.

Saproxyliční brouci – charakteristická složka fauny hmyzu

Osobitou entomofaunou, zastoupenou v luhu nezanedbatelným počtem druhů jinde v Česku se nevyskytujících, jsou nesporně brouci, zejména žijící ve starém dřevě. V materiálu výjimečném tím, že jako jediný poskytuje takovým „dřevním specialistům“ jimi požadovanou zvláštní kvalitu, pochází-li z přestárklých stromů, ať ještě živých a proschlých, nebo již zcela odumřelých, často i padlých a rozkládajících se. Ve vztahu k potravnímu újezu zaměřeným saproxylickým druhům se to týká i těch, které se orientují na prostředí hnilých pařezů takových stromů.

Z nejohroženějších...

Ze zoologického hlediska nepochybně mezi zdejšími brouky vyniká na nejvyšší příčce žebříčku faunistických jedinečností ***Pleganophorus bispinosus* (Endomychidae)**, drobný druh (kolem 3,5 mm) s bizarně kyjovitými tykadly. Když jsem jej tu počátkem 70. let 20. století zjistil, bylo to náramné překvapení. Nález jsem však nezveřejnil

z důvodu ochrany jeho biotopů před sběrateli. Poprvé byl nalezen v Rumunsku. Velmi lokálně ale žije i v jiných zemích jihovýchodní Evropy a na sever až po Slovensko a Moravu, jejíž jih je snad nejsevernější hranicí rozšíření tohoto druhu. Všude je ale neobyčejně vzácný a ve středoevropských podmínkách je považován za raritu. Před válkou jej poprvé na území bývalého Československa našel v několika jedincích Jan Roubal na Slovensku

Pýchavkovník *Pleganophorus bispinosus* patří nepochybně na jedno z čelních míst mezi nejvzácnějšími středoevropskými brouky. Na snímku je sameček s ušlechtilé monstrózními tykadly, samička má poslední tykadlové články asi o polovinu štíhlejší.

Foto Pavel Krásenský

Nejnámější oblastí výskytu pestrokrovečníka *Dermestoides sanguinicollis* jsou v ČR jihomoravské lužní lesy, jinde na Moravě žije také v PP Náměšťská obora a velmi lokálně v CHKO Bílé Karpaty. V Čechách jsou to omezená naleziště ve střední a jižní části (např. Praha-Radotín, NPR Žehuňská obora, PP Branské doubí) a možná ještě i dnes u Staré Boleslavi.

Foto Jiří Klváček

(u Lučence a Zvolena), pozornosti v jihovýchodním cípu Moravy však uniká, ač v něm zcela jistě žije už velmi dlouho. Jde o druh s úzkou vazbou na mravenec *Lasius brunneus* v přírodně velmi zachovalém prostředí listnatých lesů. Nežije však, jak se dříve usuzovalo, výhradně v přímé souvislosti se starými duby, ale i s jinými dřevinami, které osidluje zmíněný mravenec. V prostoru zdejšího luhu byl v jeho společnosti zastížen nejen v trouchu padlých dutých kmenů přestálých dubů, ale také pod odchlupující se borkou ztrouchnivělého pahýlu kmene olše. Rovněž jinde v Evropě nešlo pouze o dub, ale např. o buk (Bulharsko), lípu (Maďarsko), a dokonce (zároveň s brouky *Bothrideres contractus*, *Rhopalocerus rondanii* a *Prostomis mandibularis*) o jedli (Řecko), jak v různých pracích uvádějí zahraniční entomologové. Rozhodující vliv tak zde bude mít vhodné mikroklima, nikoli druh dřeviny. Tak mu nejspíše tam, kde se vyskytuje, bude vyhovovat většina biotopů, které si vyberou kolonie *L. brunneus*. Podle dosavadních poznatků to ale bývá v přírodně zachovalých lesích s dostatkem starých stromů. Proto je zajímavé, že holotyp, podle něhož C. Hampe popsal v roce 1855 nový rod i druh, byl nalezen (v Sedmíhradsku) v mladém dubovém lese. Bližší biologie *P. bispinosus* je zatím neznámá. Nepochybně však jde o výraznou symfiliu (zvláštní potravní vazbu mezi hostitelskými mravenci a jejich hmyzími, tzv. hýčkanými hosty), pravděpodobně v určité analogii se způsobem života u nás nežijících zástupců střevlíkovitých brouků podčeledi *Paussinae*. Na obtížích při snaze získat o něm přímou

v přírodě jakékoli podrobnější bionomicko-etologické informace se podílí jednak jeho extrémní vzácnost, jednak myrmekofilní vazba (skrytý způsob života v pozorování nepřístupných místech).

Mravenec *L. brunneus* není hojným druhem široké ekologické valence. A poněvadž si stanoviště dost pečlivě vybírá a v luhu dává přednost trouchnivějším dřevním materiálům, lze i populace *P. bispinosus* nejlépe ochránit důslednou šetrností vůči veškerému tzv. starému dřevu bez rozdílu, ať již stojícímu, nebo padlému. Jen to bude spolehlivým předpokladem možnosti trvalosti v tomto luhu udržet v celé oblasti jeho zeměpisného rozšíření krajně řídkého a nejvyšší měrou památného brouka. V žádném starším výčtu zvláště chráněných živočichů či v některém z tzv. červených seznamů nemohl být zmíněn, protože jako první nález z jihu Moravy jej naši koleopterologové uvedli až v roce 2005 jako pro českou faunu zcela nový druh.

Na jedno z předních míst ve sledu faunisticky nejvýznamnějších pralesních saproxylobiontů se v tomto luhu řadí až 10 mm dlouhý, barevně nápadný **pestrokrovečník** *Dermestoides sanguinicollis* (Cleridae), vedený v Červeném seznamu ohrožených druhů ČR – bezobratlí (z roku 2005) jako kriticky ohrožený. Je rozšířen ve většině zemí jižní a střední Evropy, od Francie až po Kavkaz. Přesto ani ta nejstarší entomologická literatura odnikud neuvádí jeho hojný výskyt. Jde totiž o druh až extrémně náročný na kvalitu stanovišť, jimiž jsou většinou již zcela odumřelé velmi staré duby, a to buď

ještě s větvemi, anebo jen s torzy kmenů. Není rozhodující, zda jsou osluněné, v polostínu, či v úplném zástínu v porostech. Nutnou podmínkou však je, aby povrch olýsalé bělí byl mřížkovitě rozpraskaný a pod její tvrdou horní vrstvou měkký a zpráchnivělý, především ale napaden červotočem *Xestobium rufovillosum*, jehož vývojovými stadii se larvy *D. sanguinicollis* živí. Až tak výrazná koncentrace odumřelých přestálých dubů, jak tomu donedávna bylo a místy ještě je v části jihomoravského luhu, se totiž v historii sotva delší dobu udržela v místech jeho rozšíření v jiných zemích. A právě zřejmě díky takovému mnohde dosud zachovanému „středověkému vzhledu“ luhu nejdolnějšího Podyjí je tu tento brouk dosud nevzácný, a dokonce ještě v docela nedávné minulosti byl na některých stromech až hojný. V posledních asi deseti letech ale odtud tyto stromy nápadně rychle mizí (jak po lesnické likvidaci, tak i po přirozených vývratech) a zároveň s nimi citelně řídne také populace tohoto památného pestrokrovečníka.

Další neobyčejně důležitou podmínkou jeho setrvávání na lokalitě je rovněž to, že jím napadené suché staré duby musejí zůstat stát. Jinak, po pádu na zem, je kvapem opouští, byť dubové dřevo dlouho odolává hnilobě. Aby proto zde bylo možné podpořit jeho další výskyt, je třeba všechny ještě stojící mrtvé duby ponechat nedotčené na svém místě. Domněnka, že kmeny odsunuté na okraje porostních stěn mu budou i nadále dobře sloužit k vývoji, je veskrze mylná. Takové ležící klády postupně osídlí jiné vzácné druhy hmyzu, avšak už nikoli *D. sanguinicollis*, a to ani výjimečně.

Kdybychom měli mezi všemi evropskými brouky vzpomenout ty, kteří si zaslouží nejvíce superlativů (nejhezčí, nejvzácnější, ale i nejohroženější ap.), určitě by nechyběl velký (až 25 mm) saproxylofágní **krasec** *Eurythra quercus* (Buprestidae), zařazený mezi zvláště chráněné živočichy ve vyhlášce MŽP ČR č. 395/1992 Sb. a později hodnocený jako kriticky ohrožený. Ostrůvkovitě se sice dodnes vyskytuje na více místech od Španělska až po Kavkaz, ale nikde nejsou jeho populace silné a vytrvale vymírá, protože je rovněž extrémně specializovaným druhem. Jeho larvy se v jihomoravském luhu vyvíjejí výhradně v obnaženém dřevě odumírajících nebo čerstvě zcela odumřelých dubů, jejichž stáří je nejméně 170 let; mladší stromy (na rozdíl od některých jiných lokalit) tu osídlí jen výjimečně (víme pouze o jediném případě). Zdálo by se, že osluněných, proschlých starých dubů je tu ještě dostatek. Jenže tyto stromy, vzhledem k jeho striktním nárokům, mu už „vypovídají službu“. Začaly totiž jakoby hromadně usychat, a to následkem už delší dobu trvající výrazně snížené hladiny spodní vody po vodohospodářských úpravách v celé nejdolnější části luhu.

A náhrada za tyto stromy v požadované živné jakosti tu není téměř žádná. Výrazná větší na dubů v okolí těchto velikánů je mnohem mladší, s nevyhovující kvalitou dřevní hmoty pro vývoj larev, a tak se *E. quercus* odtud už více let stále rychleji vytrácí. Chybějí tu tedy osluněné duby, které se přiblížily k požadovanému atributu a již nyní se tomuto brouku nabízející volnou nikou. Na život larev v mladším dřevě se zde totiž žádným „skokem“ adaptovat nedokáže.

Jedinými možnostmi, jak jej možná ještě na nějakou dobu v luhu zdržet, je co nejrychleji prosvětlit porosty s jednotlivými starými duby, které dosud rostou v zastínění jinými stromy, a vytvrle pokračovat v ponechávání výstavek dubů v mýtném věku. Jeho potřeba přesídlit na jiné vhodné stromy z těch již téměř potravně vyčerpaných je neobyčejně naléhavá. Až do začátku 90. let 20. století se tu pravidelně objevoval ve víceméně konstantní početnosti. Potom ale nastal výrazný zlom, kdy mnoho jím osídlených dubů rychle zcela odumřelo. Jde o zjevnou souvislost s pronikavým úbytkem vhodné potravy v širším měřítku, což významně limituje jeho reprodukční možnosti. Toto vysvětlení, kdy brouk svá dosavadní stanoviště ze značné části jednak „vybydlel“, jednak po úplném uschnutí stromů se brzy stala živná jakost dřeva pro larvy už nepřijatelná, je ale nasnadě, jestliže téměř všichni duboví velikáni (soliterní i uvnitř porostů) celé oblasti se věkem jen málo odlišují.

V jihomoravském luhu žije možná dodnes také v NPR Ranšpurk a Cahnov-Soutok, jinde u nás jeho výskyt v chráněných územích přírody převažuje. Nedaleko dolní nivy Dyje je to v NPP Rendezvous u Valtic, ale i tam jeho početnost slábne. Na Blanensku byl nedávno kromě obnovených pozorování na starším nálezšti v CHKO Moravský kras zaznamenán na jednom místě i za hranicí této oblasti (u Rájce-Jestřebí). Rovněž byl

zcela nově zjištěn v zámeckém parku ve Velsel nad Moravou. Velmi dlouho se udržuje v PP Náměšťská obora (u Náměště nad Oslavou), kde snad budou pro něj i nadále trvat dobré životní podmínky. Jeho výskyt v Čechách se dosud omezuje na dvě lokality v CHKO Třeboňsko.

Žíně Damoklova meče se povážlivě protahuje...

Situace v populacích různých vzácných hmyzích saproxylických specialistů je dnes v jihomoravském luhu už natolik fatální, že některé z nich nejspíše dlouho nepřežijí. A tak lecjaká opatření k posílení nejohroženějších populací nejspíš už nebudou mít žádoucí účinek. Lze si jen přát, aby se tak

nestalo. Hrozba prodlení je však mimořádně reálná. Významné přírodní památky naší zvěřeny by bylo třeba pokusit se zachránit, byť na poslední chvíli. Zde by mělo platit totéž, co se ctí při spáse pasažérů z potápějící se zaoceánské lodi. Záchrana by měla být rychlá a týkat se všech, přesto tu ale neměnně platí známá zásada jisté přednosti. Jinak se chťe nechtě budeme muset smířit s tím, že jedinečná hmyzí zvířena jihomoravského luhu, patřící k pokladům evropské přírody, se velmi brzy stane jen předmětem našich vzpomínek.

Autor je bývalým pracovníkem
Ústavu pro Mezinárodní biologický program
Lesnické fakulty dřívější VŠZ Brno

Krasec *Eurythyrea quercus* byl donedávna nejčastěji pozorován v luhu v okolí Lanžhotu, Břeclavi, Ladné a Lednice, odkud rychle mizí.

Foto Petr Mückstein

SUMMARY

Kaděra M.: Treasure of the Floodplain in Danger

From a point of view of natural history, South Moravian floodplain is considered to be one of the most valuable areas in the Czech Republic. Particularly in its southernmost part, many wild animal species, particularly insects, which either are in Central European nature very rare or have become extinct in some countries within the region, have been preserved there. Some of them even occur only in the floodplain forests or floodplain meadows in South Moravia. Surprisingly, only two small-size Specially Protected Areas have been established there, while most of the area has been unprotected, managed for their economic values. Forest growths have been recently intensively restoring there, taking into account only forest management and wood industry interests. Relatively common occurrence of too old, superannuated trees, inhabited by many saproxylic beetles,

faunistically very often extraordinarily remarkable species, is an important uniqueness of the floodplain. The Handsome Fungus Beetle (*Pleganophorus bispinosus*) is probably the most important species living there: at present, only a very few sites in Central Europe harbour the species. The beetle species prefers particularly decaying holes in dead, fallen Pedunculate Oak, also known as the English Oak (*Quercus robur*) tree trunks. Old dead oaks, but exclusively still standing, are inhabited also by the checkered beetle *Dermestoides sanguinicornis*, living in a relatively large population there, displaying more common presence of the beetle species particularly in some years. On the other hand, the Oak Jewel Beetle (*Eurythyrea quercus*) has been heavily suffering from massive dieback of old solitary oaks, the only habitat inhabited by its larvae. The phenomenon was caused by water management measures implemented on the Dyje/Thaya River and decline in underground water level. The author presents recommendations supporting the survival of the above and many other insect species. First of all, Protected Landscape Area should be established there, although all the previous efforts have failed.